

dc_795_13

VARGA ZSUZSANNA

**Modelltranszferek Keletről és Nyugatról:
mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon
(1949-1989)**

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Budapest

2014

dc_795_13

I. CÉLMEGHATÁROZÁS

A szocialista mezőgazdaság legfontosabb szereplői Magyarországon a termelészövetkezetek voltak. Az erőszakos kollektivizálás következményeként ez az üzemforma váltotta fel az egyéni parasztgazdaságokat. A mezőgazdasági művelt terület közel kétharmadát a tsz-ek művelték, s a mezőgazdasági keresők közel 80%-át is a tsz-ek foglalkoztatták az 1980-as évek végéig.

A mezőgazdasági termelészövetkezetekről több jelentős monográfia mellett tanulmányok sokasága készült mind az 1989 előtti, mind az azt követő időszakban. A szakirodalomban két egymással szembenálló álláspont tartja magát, melyek a sikertörténet vagy zsákutca ellentéppárral jellemezhetők legtömörebben. A sikerszemléletű megközelítés hívei elismerik ugyan, hogy a kollektivizálást gazdasági, adminisztratív és fizikai erőszak is kísérte, a hangsúlyt ugyanakkor az 1960-as évek végétől megmutatkozó termelési eredményekre helyezik, ezzel igazolva a tsz-ek modernizációs teljesítményét. Mivel hasonló termelési sikereket a szocialista blokk egyetlen másik agrárszektora se tudott felmutatni, elterjedt az úgynevezett magyar modell fogalma, anélkül azonban, hogy pontosan tisztázódott volna, mikortól kezdve és miben volt ez más, mint a többi szocialista ország szövetkezeti rendszere. A másik irányzat a genezis-történetre, a kollektivizált mezőgazdaság létrehozásának többször megszakított, elhúzódozó folyamatára összpontosít, részletesen bemutatva az alkalmazott állami erőszak eszköztárát, kiterjedtségét és következményeit. Az ide sorolható munkák egyetértenek abban is, hogy az ismétlődő erőszakos kampányok révén a sztálinista kolhoz-rendszert ültették át Magyarországra, s az változatlan formában maradt fenn a későbbiekben. Ebbe az értelmezési keretbe nem illeszthetők be az 1970-es, 1980-as évek nemzetközi mércével is kiemelkedő termelési eredményei, így ezek a feldolgozások ezt az időszakot többnyire mellőzik elemzéseik során.

Úgy tűnik, mindkét magyarázat tartalmazza a valóság elemeit, de egyik sem igaz teljes egészében, éppen azért mert a termelészövetkezetek négy évtizedes történetéből más-más időszakot helyez előtérbe, ugyanakkor az ebből levont következtetéseket kiterjeszti az egész periódusra.

A szakirodalomban létező, egymásnak teljesen ellentmondó nézetek meghaladását csak olyan vizsgálat segítheti elő, amely a szocialista mezőgazdaság teljes időszakát fogja át. A jelen disszertáció arra vállalkozik, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezetek 1949 és 1989 közötti történetét írott és szóbeli források alapján, szisztematikus módon dolgozza fel.

II. A KUTATÓMUNKA MÓDSZEREI, FORRÁSAI

Az említett historiográfiai probléma meghaladásához világos fogalmi apparátusra és a következetesen alkalmazott vizsgálati szempontrendszerre van szükség. Az utóbbi időszakban több nemzetközi összehasonlító kutatásba sikerült bekapcsolódnom. Ezek a tapasztalatok segítettek abban, hogy a sok résztema feltárása után kidolgozzak egy olyan kutatási módszertant, amelynek egyik újdonsága a transzfer fogalom használata, a másik pedig egy több dimenziót magába foglaló szempontrendszer, melynek szisztematikus alkalmazása lehetővé tette az általam tervezett, hosszú időtávú vizsgálatot.

Miért döntöttem a transzfer, mint analitikus kategória használata mellett? Az államszocialista időszak kutatása során igen elterjedt a szovjetizálás fogalma, anélkül azonban, hogy alkalmazásakor a kutatók pontosan meghatároznák tartalmi elemeit, időbeli érvényesülésének határait, stb. E probléma tisztázására történtek kísérletek idehaza és külföldön is az utóbbi időszakban. Én is fogom használni a disszertációban, mégis úgy érzem, hogy egy másik fogalomra is szükségem van, olyanra, amely az államszocialista időszak egésze során alkalmazható. A transzferek kutatása kezdetben elsősorban az egyes országok/régiók között kulturális téren végbemenő folyamatokra koncentrált. Manapság azonban egyre többen foglalkoznak a gazdasági, technikai, tudományos transzferek feltárásával, akár különböző politikai rendszerek között is. Így például megszorodtak a „vasfüggönyön” átívelő transzfereket vizsgáló munkák.

Így lett a transzfer a disszertáció egyik központi fogalma, mert alkalmas mind a szovjet determinációk, mind a nyugati hatások érzékeltetésére. Bár volt egy rövid időszak, amikor Magyarország a többi szocialista országgal együtt szinte hermetikusan el volt zárva Európa nyugati felétől, ez a helyzet a Sztálin halála utáni években fokozatosan megváltozott. A szocialista Kelet és a kapitalista Nyugat közötti kapcsolatok beemelése nélkül nem valósítható meg az 1949 és 1989 közötti időszak vizsgálata.

Kronologikusan épül fel az értekezés, tehát fontos rendezőelv az időbeli egymásutánosság, de fontos hangsúlyozni, hogy a keleti és a nyugati modelltranszfer nem vált el időben mereven, ezért az egyidejűség érzékeltetése is nagy szerephez jut az elemző munka során.

Ahogy a dolgozat címe is jelzi, a kutatás másik központi fogalma a modell. A történészek általában idegenkednek a modellek használatától, de a jelen esetben nem kell mesterségesen modellt alkotni. Egyrészt ez adott az 1935-ös kolhoz-mintaalapszabály

formájában. Azáltal, hogy 1967-ig érvényben maradt, ez lett a kötelező minta, amikor 1949 és 1962 között a Szovjetunió a kelet-közép-európai országokra kényszerítette a szocialista mezőgazdaság rendszerét. Másrészt pedig az 1960-as, 1970-es években Nyugatról átvett zárt termelési rendszerek (pl. baromfihús- és tojástermelés, kukoricatermesztés) kezdettől modellként lettek definiálva, hiszen a rendszer minden eleme kötelezően elő volt írva.

Mind a keleti, mind a nyugati transzfer elemzésénél azonosak a fő vizsgálati szempontok. Ez a többdimenziós erőter magában foglalja a mindenkori külső determinációkat, kezdve a modelltranszferek eredeti tartalmának tisztázásával, s a modell időbeli változásainak jelzésével. Ezután következik a transzfert irányító és közvetítő apparátus és az alkalmazott módszerek elemzése. Végül az adaptációs folyamatokat, a transzfer közvetítői és befogadói közötti interakciókat, a gazdasági-társadalmi következményeket is igyekszem bemutatni. Egyszemélyes kutatásról lévén szó az országos fejlődési tendenciák mögött meghúzódó területi sajátosságok bemutatására csak korlátozottan vállalkozhattam. E téren a történeti feldolgozások mellett nagymértékben támaszkodtam a szociológiai, agrárközgazdasági és néprajzi munkák eredményeire.

A rendszer totalitárius jellegéből adódóan természetesen nem egyenrangú felek interakcióiról volt szó. A parasztság mindvégig alárendelt helyzetben volt. Az 1940-es évek végétől a magyar társadalom, s benne a parasztság életét is a politika primátusa határozta meg. Egy sajátos ideológia által vezérelt politikai vezetés döntött minden kérdésben. Éppen ezért a felhasznált források első csoportját a Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt legfelső szintű döntéshozó testületeinek (KV/KB, PB, Titkárság) jegyzőkönyvei képezték. A transzfer közvetítőinek bemutatásához a szakjellegű szervezetek és intézmények (a pártközpont mezőgazdasági osztálya, a mindenkori szakminisztérium) iratainak bevonására volt szükség. Emellett tanulmányoztam a pártközpont Külügyi Osztályának és a Külügyminisztériumnak a szocialista országokra vonatkozó fondjait. Az említett iratanyagokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi. A források másik csoportja az erőszakos szervezeteket felügyelő és irányító szervek (Belügyminisztérium, a pártközpont Adminisztratív Osztálya), valamint a „mezőgazdasági szabotázs elhárítására” hivatott állambiztonsági szervek anyagaiból kerül ki. A paraszti társadalom ellenállásának felszámolására alkalmazott erőszak agitációs és propaganda eszközeinek feltárása érdekében intenzíven tanulmányoztam a központi és megyei sajtót, s a Magyar Rádió Archívumában található műsorborítékok anyagait. A transzfer adaptációs folyamatainak nyomon követése

során támaszkodtam a megyei levéltárakban (Nógrád, Hajdú-Bihar és Zala) valamint a Budapest Főváros Levéltárában folytatott kutatásaim eredményeire.

Míg a disszertáció első felében a makro-szintű megközelítés dominált a felhasznált források tekintetében, addig a nyugati transzfer tanulmányozása során szükség volt bizonyos léptékváltásokra. Megkülönböztetett figyelmet fordítottam a közvetítők csoportjainak, illetve hálózatainak elemzésére, a transzferben rendszergazdaként szerepet vállaló gazdasági szervezetekre. A levéltári kutatás mellett intenzíven éltem az oral history lehetőségeivel is. Emellett a korabeli média (sajtó, rádió) is fontos forrásként szolgált. Nagy segítséget jelentettek munkám során a korabeli agrárközgazdasági és szociológiai kutatóműhelyekben készült, úgynevezett belső használatú tanulmányok.

III. EREDMÉNYEK

A szovjet kolhozmodell-transzfer részét képezte egy teljes politikai és gazdasági rendszerváltásnak. Az 1940-es évek végén a hidegháborús konfrontáció élesedésével a Szovjetunió számára kockázati tényezővé vált a befolyási övezetébe került kelet-közép-európai országok szovjet modelltől eltérő berendezkedése. Közismert, hogy a Kominform megalakulását követően Moszkva elsődleges törekvésévé vált, hogy az említett országokban bevezesse saját politikai, ideológiai, gazdasági és társadalmi rendszerét. Magyarországon a politika struktúrák szovjetizálása 1948-tól gyorsult fel. A gazdaság szovjet mintájú átalakítását elősegítette, hogy 1945 után a koalíciós pártok egyetértettek a háború idején megnövekedett állami szerepvállalás fenntartásában, hogy ezzel elősegítsék az újjáépítést. Az egymást követő államosítási intézkedések révén az ipar és kereskedelem területén már 1949-re megteremtődtek a szovjet mintájú tervgazdaság bevezetésének feltételei. Más volt a helyzet a mezőgazdaságban, ahol domináns volt a paraszti magántulajdon. A kollektivizálással viszont egy olyan üzemszervezetet akartak átültetni, amelynek egyik fő sajátossága éppen a földmagántulajdon hiánya volt.

A kolhozrendszer létrejöttével foglalkozó munkák túlnyomó többsége a mai napig is sokkal inkább a kollektivizálás történetére, s nem annyira magára a létrejött üzemforma jellegzetességeire koncentrál. Én viszont nagy figyelmet szenteltem az 1935-ben elfogadott kolhoz-alapszabály tanulmányozásának, ezzel teremtve egyértelmű viszonyítási pontot a magyar kollektivizálási folyamatok elemzéséhez.

A kollektivizálással az 1930-as évek elején kiformalódott sztálini agrármodellnek a fő üzemszervezeti pilléreit (állami gazdaságok, gépállomások, tsz-ek) ültették át egy alapvetően kapitalista tulajdonviszonyokra épülő mezőgazdaságba. Fentről lefelé, vertikális haladt a folyamat. Nem több lehetséges modell közül lehetett választani, az 1935-ös kolhoz mintaalapszabályra épülő modell lett a kötelező. Ideológiai alapon a modell kiválósága megkérdőjelezhetetlen volt, még akkor is, ha a gazdasági mutatók ennek ellentmondtak.

Politikusok, politikailag megbízható, gyakran munkásszármazású káderek irányították a transzfer folyamatát, mert maguk a termelők ellenálltak. Ezt úgy magyarázta az ideológia, hogy a parasztság elmaradott, ezért a munkásosztály feladata, hogy a modernizáció útjára vezesse. A sztálini kolhozmodell transzferében óriási szerepe volt egyrészt a propagandának és az oktatásnak, másrészt pedig a felülről elrendelt, s egyre inkább intézményesített erőszaknak.

Magyarországon a szovjet-modell transzfer egy elhúzódó, többször megszakított folyamat. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a több mint egy évtized alatt – részint Sztálin halála, részint az 1956-os lengyel és magyar válság miatt – változtak a szovjet elvárások. A desztalinizáció egyik fontos politikai hozadéka volt, hogy jelentősen átalakult a Szovjetunió és a szocialista országok közötti kapcsolattartás és befolyásolás rendszere. Míg Sztálin idejében az utolsó betűig le kellett másolni a szovjet modellt, addig Hruscsov a modell több eleméhez hozzányúlt, s a kollektivizálás terén csak a feladat formai abszolválásához ragaszkodott, a megvalósítás mikéntjét rábízta a helyi vezetőkre. Azzal, hogy kollektivizálás befejező szakaszát kelet-közép-európai kontextusba helyeztem, sikerült bizonyítani, hogy 1958 és 1962 között a szocialista országokban a korábbi kollektivizálási kampányokhoz képest mindenütt nagyobb szerephez jutott a helyi adottságok figyelembevétele.

Így történhetett meg, hogy Magyarországon a tsz-be belépők földje korlátozott formában ugyan, de továbbra is magántulajdonban maradt, amiért földjáraadékat fizetett a tsz. Ez azért volt nagy jelentőségű, mert a hivatalos ideológia nem ismerte el a munka nélkül szerzett jövedelem jogosultságát, pedig a földjáraadék ilyenek számított. Több vonatkozásban is módosítottak az 1935 óta érvényben lévő kolhoz minta-alapszabályon. Ezek közül kiemelendő, hogy szakítottak a falusi osztályharc éleződésének tételével, s az addigi „kulákok” beléphettek a tsz-be. Ezzel megkezdődött a hagyományos paraszti szakértelem rehabilitációja.

A kollektivizálás-dekollektivizálás-kollektivizálás többszörös egymásutánisága meghatározóan befolyásolta a szovjet modell transzfert azáltal, hogy a hazai aktorok is változtak. Az értekezésben mindvégig törekedtem annak érzékeltetésére, hogy miként a

„megtámadott paraszti társadalom” egyáltalán nem volt homogén tömb, úgy a szovjetizálás végrehajtására törekvő kommunista párt sem volt az. A megyei szintű kutatómunkám nagy segítséget jelentett annak feltárásához, hogy a parasztság milyen tapasztalatokat szerzett a diktatórikus hatalommal szembeni érdekérvényesítés lehetőségeiről és korlátairól. Kevésbé ismert, de az 1956-os forradalom alatt a paraszti közösségek is megfogalmazták a követeléseit. Az 1956-os forradalom meghatározó tapasztalatokat jelentett a döntéshozók számára is, akik közül lényegében kikerültek a moszkoviták. Különösen nagy hatása lett annak, hogy 1956 után megjelent egy új közvetítő a hatalom és a parasztság között. Az agrárlobbi elősegítette, hogy a központi döntéshozók tanuljanak a rákosista agrárpolitika hibáiból, tanuljanak a többi szocialista ország példájából, s merjenek tanulni a parasztságtól.

Az általam alkalmazott hosszabb időtávú vizsgálat révén rekonstruálhatóvá vált hogyan adaptálódott, illetve változott a kolhozmodell a sokszor rejtve maradó interakciók révén a befogadó közegben. Amikor pártállami rendszerben van szó az interakciókról, akkor különösen felértékelődnek a közvetítők csoportjai. Ők azok, akik a hatalom gyakorlói és az agrártermelők csoportjai közötti érdekkonfliktusok kezelésében érdemi szerepet töltek be. A közvetítőknek két csoportját különböztetem meg, vizsgálok egyrészt az agrárlobbi makroszintű hálózatát, másrészt a tsz-elnökök/vezetők lokális beágyazottságát. Fehér Lajos volt az irányítója annak a húsz-harminc főből álló csoportnak, amely a lobbi „belső körének”, „vezérkarának” tekinthető. Ők részint a pártközpontban, részint a különböző kormánysszervekben rendelkeztek befolyásos pozíciókkal. Emellett volt egy jóval nagyobb számú „talapzat”, amelyet termelőszövetkezeti elnökök, állami gazdasági igazgatók, megyei, járási párt- és tanácsi vezetők, kutatók, egyetemi oktatók, újságírók stb. alkottak. Ez utóbbi csoport létszáma a kutatómunka eddigi eredményei alapján 1500–2000 főre becsülhető.

Az interakciókra fókuszáló megközelítés bebizonyította, hogy az agrártermelők csoportjai nem pusztán elszenvedő alanyai/passzív befogadói voltak a kollektivizált nagyüzemi szervezet erőszakos létrehozásának, hanem nyomásgyakorlásuk és a közvetítők lobbi-ereje révén jelentős módosításokat eredményeztek a magyar viszonyoktól teljesen idegen kolhoz-szervezeten. (Elsősorban az anyagi érdekeltségi rendszer, a mezőgazdasági kistermelés és a tevékenységi kör bővítése terén.) Ezeknek az alulról jövő kezdeményezéseknek révén a magyar mezőgazdasági szövetkezet a kolhozformához képest önálló entitásként jelent meg az 1960-as évek második felében.

Az agrárlobbi különleges szerepe nemcsak abban mutatkozott meg, hogy közvetíteni tudta a paraszti érdekeket a jóléti ígéretei betartására törekvő hatalom felé, hanem abban is, hogy a hidegháborús légkör enyhülését érzékelve, szorgalmazta az agrárfejlődés nyugati

víványainak tanulmányozását. Kedvező háttérrel jelentett ehhez, hogy Hruscsov már 1954-től kezdve nyitott a Nyugat irányába, elsősorban fejlett mezőgazdasági technológiát akart vásárolni az USA-ból. A legfejlettebb tőkés országok utolérésének és túlszárnyalásának programja miatt Hruscsov számára felértékelődtek a gazdasági teljesítmény fokozását szolgáló, ámde ideológiailag nem mindig „szalonképes” megoldások.

A „zöld forradalomként” is emlegetett nyugati agrártudományi eredmények közvetítésében az Erdei Ferenc irányítása alatt működő Agrárgazdasági Kutató Intézet kezdettől meghatározó szerepet játszott. Az oral history bevonása révén feltárultak olyan informális kapcsolatépítési csatornák is, mint a vadászati diplomácia, lovas-diplomácia. A kutatásaim rámutattak, hogy az agráriumban a nyugati nyitás mind az NSZK, mind az USA esetében jóval megelőzte a hivatalos diplomáciai kapcsolatok normalizálását.

Magyarország először a baromfihús és tojástermelés rendszerét vásárolta meg 1960-ban a nyugat-német Lohmann cégtől, majd az USA-ból a zárt rendszerű kukoricatermesztési rendszert. Tőkés gazdasági környezetben/piacgazdaságban kialakult termelési rendszert ültettek át szocialista tervgazdaságba. Pártállami rendszerről lévén szó, a döntés ez esetben is a legfelső szinten született, de a kutatás során bebizonyosodott, hogy a nyugati modelltranszfer a kolhoz-modell átvételétől elérően nem felülről lefelé, hanem alulról indult, s horizontálisan terjedt. A nyugati cégeknek állami gazdaságok, tsz-ek, illetve azok társulásai lettek a partnerei (pl. a Bábolnai Állami Gazdaság, a Nádudvari Vörös Csillag Tsz, stb.). Ők rendszergazdaként adták tovább a fejlett nyugati technológiát a kevésbé tőkeerős gazdaságoknak. A két modelltranszfer közötti további eltérés, hogy a nyugati termelési rendszerek átvételekor több lehetséges modell közül lehetett választani, a gazdasági eredmény, a hatékonyság volt a döntő szempont. Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a belépés nem volt kötelező a gazdasági szereplők (tsz-ek, állami gazdaságok) számára, de egy gazdaság többféle termelési rendszernek is tagja lehetett egyszerre.

A nyugati modelltranszfer látványos gazdasági teljesítményjavulást eredményezett, nem véletlen, hogy a nyugati sajtóban Magyarországgal kapcsolatban egyre gyakrabban emlegették a „magyar modell” kifejezést. Annak megállapítása, hogy a sokszínűvé váló magyar szövetkezeti rendszer mennyiben és mely országok számára vált esetleg „modellé”, további szisztematikus összehasonlító vizsgálatokat igényelne a többi szocialista országgal.

A hivatalos politika mindvégig tagadta a „magyar szövetkezeti modell” létét, mégis az 1970-es évek elejétől a gazdasági reform lefékezésére törekvő erők, hol burkoltan, holt nyíltan éppen ezeket a sajátosságokat vették célba. Nagyon hamar kiderült ugyanis, hogy a nyugati termelési technológia átvétele módosította a résztvevők gondolkodását, a piachoz,

érdekeltséghez való viszonyát. Hiába vezették be 1968-ban az új gazdaságirányítási rendszert, s módosultak bizonyos ideológiai tételek (állami és szövetkezeti tulajdon, társadalmi és csoportérdek) maga az ideológia által vezérelt pártállami rendszer nem változott érdemben. Egyes döntéshozó csoportok számára irritáló rendszeridegen elemmé váltak a mezőgazdasági termelőségcsökkentések. Megkülönböztetett figyelmet fordítottam a tsz-ellenes támadás különböző színtereire, csakúgy, mint a gazdasági-társadalmi következményekre. Így sikerült feltárni azt, hogy agrár-lobbi vezetőinek menesztése mellett, több mint ezer szövetkezeti vezető ellen indult büntetőeljárás az 1970-es években. A dogmatikus erők ezen támadása időlegesen lefékezte ugyan a nyugati modelltranszfert, de leállítani nem tudta a folyamatot, mivel nem egy központi főhatóságból szerveződött. Az ágazat lobbierője viszont végletesen meggyengítette azáltal, hogy képviselőit kiszorította a legfelső szintű döntéshozatali fórumokról. Ennek következményei igazán az 1980-as években mutatkoztak meg.

A tsz-ek az anyagi ösztönzők módosításával, a háztáji és a kiegészítő tevékenység fejlesztésével az 1970-es évek végéig még tudták korrigálni a hatalom jövedelem-elvonó törekvéseit, s tudták működtetni a nyugati tudás- és technológiatranszferrel modernizált üzemszervezetüket. Ahogyan azonban az adósságszolgálat miatt újra a sztálini időket idéző „belső gyarmat” szerepében találták magukat a tsz-ek, nem maradt más lehetőségük, mint kísérletet tenni az érdekeltségi viszonyok új minőségének megteremtésére. Ezek középpontjában a közösségi, a tsz tulajdonnal való rendelkezési jog kiszélesítése volt. Közismert, hogy a tulajdonviszonyokat érintő döntésekre csak politikai szinten, a legfelső politikai döntéshozó szervben, a Politikai Bizottságban kerülhetett sor. Hiába támogatták a pártközpont gazdaságpolitikai előkészítői fórumain ezeket a reformjavaslatokat, a döntéshozók (a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság), már nem tárgyaltak ezekről. A hatalom újra és újra világossá tette hol húzódnak a „tilalomfák”. Jól tudta, hogy a tulajdonviszonyok „megbolygatása” után, a következő lépés a párt egyeduralmának megkérdőjelezése lehet. Az 1980-as évek első felében kidolgozott szakmai javaslatok sorsa nemcsak azt mutatta meg, hogy az MSZMP vezetése képtelen volt a megújulásra, hanem nyilvánvalóvá tette az 1960-as évektől érvényesülő sajátos agrár-problémakezelés végső korlátait is.

IV. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN EDDIG MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

The Appropriation and Modification of the “Soviet Model”: The Case of Hungary. In: The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements. Ed. by Constantin Iordachi–Arnd Bauerkämper. Budapest–New York, CEU Press, 2014. 433–465.

Kiútkeresés az agrárszektor válságából az új szakasz (1953) idején. Századok, 148. (2014) 1. 117–132.

Conflicts and compromises between the Hungarian socialist state and the peasantry: contextualising the “Hungarian agricultural miracle”. In: Integration through Subordination. The Politics of Agricultural Modernisation in Industrial Europe. Ed. by Peter Moser–Tony Varley. Turnhout, Brepols, 2013. 203–222.

Postwar land reforms in comparative perspective. ÖT KONTINENS: Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék Tudományos Közleményei 11. (2013) 1. 141–158. (Társszerző: Nigel Swain)

Változások és folytonosságok a szocialista országok agrárpolitikájában, 1953–1964. Múltunk, (58.) 2013. 3. sz. 39–59.

Why is Success a Crime? Trials of Managers of Agricultural Cooperatives in the Hungary of the 1970’s. Hungarian Studies Review, 2013 Fall (19.) 2. 149–176.

Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában. Budapest, Gondolat, 2013. 296. oldal

Bűnözők vagy bűnbakok? Termelősövetkezeti vezetők és a „szocialista törvényesség” az 1970-es években. In: Gyarmati György, Lengvári István, Pók Attila, Vonyó József (szerk.) Bűnbak minden időben: Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben. Pécs; Budapest: Kronosz Kiadó; Magyar Történelmi Társulat; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2013. pp. 507–523.

Falusi életképek Tolna megyéből a kollektivizálás után. In: Erdődy Gábor (főszerk), Feitl István, Sipos Balázs, Varga Zsuzsanna (szerk.) Rendszerváltások kortársa és kutatója: Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2013. pp. 239–243.

Az agrárlobbi történetének első fejezete: hálózatépítés és programalkotás. Agrártörténeti Szemle, 53–54. (2012–13) 1–4. 121–146.

Mi történt a szovjet kolhoz-moddal Magyarországon? Egy adaptációs kísérlet vázlatos története. In: Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves. Főszerk.: Majoros István. Szerk: Faragó Gábor–Forgó Zsolt–Háda Béla–Madarász Anita. Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2012. 627–639.

Miért bűn a sikeresség? Termelészövetkezeti vezetők a vádlottak padján az 1970-es években. Történelmi Szemle, 2012. (54.) 4. sz. 599–621.

Nyugati nyitás a magyar agrárpolitikában az 1960-as években. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk.: Baráth Magdolna–Molnár Antal. Budapest-Győr, Magyar Országos Levéltár, 2012. 863–871.

Wartime Agricultural Policy in Peacetime: A Case Study of Hungary, 1940-1956. In: War, Agriculture, and Food. Rural Europe from the 1930s to the 1950s. Eds.: Paul Brassley, Yves Segers and Leen Van Molle. New York, Routledge, 2012. 96–110.

Paraszti ellenállás és alkalmazkodás a kollektivizálás befejező szakaszában, 1959–1961. In: Schlett András (szerk.) Földindulások – Sorsfordulók.: Kollektivizálás, agrárvilág és vidéki változások a XX. század második felében Budapest, Pázmány Press, 2012. 101–115.

A föld szerepének változása a paraszti értékrendben a 20. század második felében. In: Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről, 1780–1948. Szerk. Dobszay Tamás, Erdődy Gábor, Manhercz Orsolya. Budapest, ELTE Bölcsészettudományi Kar, 2012. 243–251.

Erdei szövetkezeti felfogása. In: Tudományos emlékülés Erdei Ferenc születésének centenáriumán. Szerk. Varga Gyula. Makó, Erdei Ferenc Társaság és a Bába Kiadó, 2011. 64–71.

Between East and West: A Cultic Place of the Hungarian Agriculture – Bábolna Farm. In: Cultic Revelations. Cult Personalities and Phenomena. (Ed. Anssi Halmesvirta) Jyvässkylä,, Historietti Oy, 2011. 104–116.

Polgárosodás? Kispolgárosodás? Felemás polgárosodás? A vidéki társadalom életstratégiáinak változása a Kádár-korban. Heller Farkas Füzetek, 2011/1. 54–64.

Érdeklődések, lobbi-harcok az MSZMP vezetésén belül az 1970-es évek elején. In: Pártok, politika, történelem. Tanulmányok Vida István egyetemi tanár 70. születésnapjára. Budapest, MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus kutatócsoport, 2010. 441–456.

Erdei Ferenc és az agrárlobbi. In: Magyar agrárpolitikusok a XIX. és a XX. században. Szerk. Sipos Levente. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010. 223–247.

Reshaping the socialist economy: the Hungarian case. In: Österreich und Ungarn im Kalten Krieg. Wien – Budapest, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Universität Wien, Institut für Zeitgeschichte, 2010. 407–420.

The Agrarian Elite in Hungary before and after the Political Transition. In: European Economic Elites Between a New Spirit of Capitalism and the Erosion of State Socialism. (Eds.: Christoph Boyer, Friderike Sattler) Berlin, Duncker & Humblot, 2009. 221–250.

Megtanulták a leckét? A magyar pártvezetés és a kollektivizálás, 1958–1961. In: A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Budapest, Századvég Kiadó, 2009. 463–474.

Az agrár-elit néhány jellegzetessége a Kádár-korszakban. In: Történészként a katedrán: tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára. Eger, EKF Líceum Kiadó, 2009. 277–285.

Mezőgazdasági reformelképzelések és megvalósításuk politikai korlátai a nyolcvanas évek második felében. In: Rendszerváltás és Kádár-korszak. (Szerk.: Majtényi György és Szabó Csaba) Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Kossuth Kiadó, 2008. 225–244.

„Kényszeríteni kell a parasztot...” (Hatalom és agrártársadalom az 1950-es években) In: Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon. (Szerk.: Szederjesi Cecília) Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár—1956-os Intézet, 2008. 53–65.

The "Modernizing" Role of Agriculture in the Hungarian Economic Reforms. In: Zur Physiognomie sozialistischer Wirtschaftsreformen. Die Sowjetunion, Polen, die Tschechoslowakei, Ungarn, die DDR und Jugoslawien im Vergleich. (Ed.: Christoph Boyer) Frankfurt/Main: Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte. 2007. 201–218.